

1920; jo a Blanes, 1911, 1921, i a Tossa mateix, 1921, 1925, 1931, en una estada estiuenca 1952, i sovint després; gentilici: *tusēnks*, oït a ells mateixos, 1952.

És bo i ple de notícies antigues i modernes sobre Tossa i el seu terme, el llibre d'Enric Claudi Girbal, 1a. ed., *Notícies històriques de Tossa*, Gir. 1884, ampliada: *Notícies sobre la Historia, Tradiciones y Costumbres de la villa de Tossa y su término*, Gir., 239 pp. 1896.¹ En Josep Palau, *El Llibre de Tossa*, Bna., ed. Selecta, 200 pp., 1952, la major part impressions i divagacions literàries d'interès escàs; de toponímia a penes cap detall escadusser; la resta antologia d'articles d'altri del mateix valor; si bé una meitat conté bons trossos de Maragall i de Josep Pla.

MENCIONS ANT. És versemblant que ja s'esmentí en un document del Comte Sunyer i muller Riquilda (Richellis), doncs, c. l'a. 945, formalment testificat per un precepte carolingi de Lotari: a. 968, on es fixen els límits que tindrà *Spanitate* [de *hispanitat* o sigui de refugiats hispànics?], atorgat al monestir que s'instaurà a *Guixols (Iecsalis)*, però encara que hi dona tots els NLL després precisats per a aquest alou en el doc. de 1016, en el de 968 no figura el nom de Tossa (oblidat en l'exemplar de la confirmació?) (*MarcaH.*, c. 891).

966, els marmessors del Comte Miró de Besalú fan escriptura a Sta. Ma. de Ripoll: «de alode suo proprio q. habet in com. Gerund.: ipsam villam [impr. vsllam] que nominatur *Torsa* --- in quantum ibidem --- vid. casas, curtalibus, villares, --- terras cultas vel incultas, cum ipsas eccl. ibid. fundatas Sti. *Leoncii* et Sti. *Vincentii* --- et pujum sive rocam q. v. *Paula* --- affr. Sti. *Felicis* Mon. --- *Loredo* --- *Cannelles* --- *Caldas*» (*Monsalv.* xv, § 299, p. 208.8f., de l'arx. de casa Falgeres de Tossa).

993, en testament el Comte Borrell de Bna., entre altres llegats, deixa a Ripoll: «a cenobio Ste. Marie *Riopollensis* remaneat ipse alodes de *Torsa* cum ipsas ecclesias et decimas et primitias» (*MarcaH.*, 945, 48); 1016, el Comte Ramon Berenguer I i muller Ermesens en donar al monestir de [S. F.] de Guixols l'alou *Spanedat*, li fixen les afrs.: «Or. in ipsa mare, Mer. mare --- et pervenit usque ad portum de *Torsa*, Occid. *Rio Claro* [el Reclar de Cerverí i de Sta. Seglina] vel *Calidis* ---».

1158: l'abat de Ripoll Jofredus et Guillerms de *Lertio*, prior de *Torsa* eximeix els *homines de Torsa* de certes prestacions i tributs de pesca etc. (Font i Rius, de còpia de 1241 ja publ. per Girbal, 1013); 1359: *Tossa* (*CoDoACA* XII, 103); c. 1633: «De Blanes a Cabo de *Tossa*, diez millas; antes de llegar a este cabo --- está una baja que sale --- tiene poca agua --- llámase *La Moraina*, es menester alargarse de la punta» [Ileg. *Cala Morisca?*], Al. de Contreras, *Derrotero*, *BRAE* xc, 162.

La corrupta forma del baix llatí *Tursia* és de data ben tardana, no tinc el text directe d'una que cita *Monsalv.* XVIII, 78, de 1187, en què l'abat de Ripoll diu que «in castellum in part. Sti. Vinc. de *Tursia* in lo. q. dic. *Montis Guardini*»² dona franqueses als

«homines de *Tursia*» (original perdut i indubtablement antedatat, que publicà Girbal, segons una còpia del S. XVIII que pretén copiar d'una altra perduda del S. XIV (Font Rius, § 180); 1361: par. Sti. Vinc. de *Tursia* trad. del *Ll. Verd* (Alsius, *Nom.*, 226); 1279: *Castrum de Tursia*, donació del bovatge al Rei (Alsius, *l. c.*); sinodals de 1691: «Sti. Vinc. villae de *Tussia*» (*Monsalv.* XVIII, 76).

Època Romana: *TVRISSA*, en quedà una inscripció, que he vist publicada (crec en més d'un lloc: a mà només tinc una data imprecisa en l'obra «La Costa Brava: Descripció Turística», Bna., c. 1920, Ateneu Empordanès, p. 42). Però jo mateix vaig veure-la en lletres policromes, en un mosaic arran de terra, evidentment romà autèntic, i bastant ben conservat, de lectura inequívoca, crec que va ser en fer-hi la detinguda enq., l'any 1931 (VI, 142, 143-152) (no sé si ja el 1925 i 1930 i si encara el 1952), però després no m'ha vagat de tornar-lo a veure, els anys 1970, 1989; algú digué que el tenien tancat (o...).

El nom es repeteix en una altra contrada, on els Poders públics han estat sempre més diligents (i no tan mediatitzats per administradors i catèdràtics de terra forana). Al Nord de Navarra: allí en la doble forma *Turissa* i *Iturissa* (en part *-isa*): *Ἰτούρῖσσα Βασκόων*, Ptolemeu II, 6.66 (ja comentada per Hübnér, Holder II, 84 i C. Baroja (*Los Pueblos de Esp.*, 86.110); *Iturisa* en el Geògraf de Ravenna (IV, 33, p. 311.14). I ja reduït a *Turissa* en l'Itinerari Antoní, com una *mansio* 8 milles romanes al N. de Pamplona (*Pompelonis*), 22 abans d'arribar al Summum Pyrenaeum, i 141 abans de Bordeus (*Burdigala*), 433, 452, 6, p. 49.

Aquí tenim, doncs, un cas més entre els molts casos de la *r-* facultativa pròpia de l'ibèric. Que han comentat molts; Schuchardt, Gómez Moreno (*Homen. Mz. Pi.*, 1925, III, 494) etc.; i jo n'he aplegat molts exemples en diversos articles de l'*Onom.* (*Lleida*, *Begues*, *Ivorra*, *Alarona*, *Cotlliure*, *Llíber* etc.).

Segur que era quelcom accessori o prescindible, sense que això significui que en certs casos no hi hagi soladadura molt general i antiga sigui d'unitat indestriable, o quelcom semblant a un article adés aglutinat, adés prescindit. Indubtablement hi ha colpidora coincidència amb l'art. bereber *i-* dels noms masculins, però és qüestió complexa, amb distingues gramaticals i cronològics i dialectals, car té aplicació més vera allí la forma *Hi/Te/Ta*, + *t* final (*tew-Ta*, -*t* de l'article), segons Bertoldi (*ZRPh.* LVII, 1973, 145), que hi apareix aglutinat sovint en NLL, sigui africans, *Igilgilis* (cf. *in-Gili* ibèric), sigui de l'antiga Ibèria: *Iaspis/Aspis*, *Itucci/Tucci*; fins un *Ibarka* junt amb *Bapxa*, que tant ens recorda el nostre *Barcino* (més lluny s'han enfilat d'altres que pensen a lligar-hi fins i tot (*H)ispani* i (*H)iberi*, cosa ja massa aventurada en l'estil propi de Whatmough: *Dial. Anc. Gaul.*, 83, p. 85. Amb un *Iturium* antic que citen Whatmough (80) i Holder, ja ens atansem encara més al basc *iturri*.

La situació de la *Turissa* o *It-* bascònica, ha estat molt estudiada i els erudits bascos han precisat, més